

ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

©2025 ІЩЕНКО С. В., МАСЛАК О. І., ТКАЧ В. П.

УДК 338.27:339.56(477)
JEL: F43, O11, O47

Іщенко С. В., Маслак О. І., Ткач В. П. Експортоорієнтована модель розвитку економіки України: ретроспективний аналіз

Метою статті є проведення ретроспективного аналізу динаміки параметрів та виявлення тенденцій експортоорієнтованого зростання національної економіки України та визначення передумов формування сучасного рівня її адаптивності. Для досягнення поставленої мети авторами проведений комплексний аналіз динаміки макроекономічних і зовнішньоторговельних показників економіки України з метою виявлення довгострокових тенденцій, внутрішніх диспропорцій та структурних трансформацій, які зумовлювали траєкторію економічного зростання протягом 1995–2024 років. Як базовий індикатор економічного розвитку національної економіки авторами використано показник ВВП на душу населення та проведено аналіз синхронності зміни даного показника з показником обсягу експорту на душу населення. Авторами виявлено, що зростання макроекономічних та зовнішньоторговельних показників протягом періоду спостереження мало фрагментарний характер без формування стійкої довгострокової траєкторії розвитку під впливом глобальних і локальних криз, однією з найбільш впливових з яких стала сплатка прихована гібридна, а пізніше відкрита воєнна агресія російської федерації проти України. З'ясовано, що негативний довготривалий вплив на розвиток української економіки здійснює її структурна деградація, що проявляється в стійкому зростаючому домінуванні експорту сировини та продукції з низьким ступенем обробки й у довготривалій тенденції – зниження рівня економічної складності економіки. На основі результатів проведених досліджень автори роблять висновки про високий рівень нестійкості експортоорієнтованої моделі розвитку економіки України, її системну вразливість, про що свідчить значна амплітуда коливань економічної динаміки на фоні високої чутливості макроекономічних показників до впливу зовнішніх і внутрішніх шоків. Для формування передумов сталого довгострокового зростання автори наголошують на необхідності підвищення рівня технологічної складності промислового виробництва, продуктової та географічної диверсифікації експорту, інтеграції у глобальні ланцюги створення доданої вартості та інноваційного розвитку.

Ключові слова: експортоорієнтований розвиток, економічне зростання, економічна складність, структура експорту, адаптивність економіки.
Рис.: 12. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 24.

Іщенко Світлана Вікторівна – здобувачка кафедри економіки, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: svitlanaishchenko350@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5308-5445>

Researcher ID: <https://researchid.co/ishchenkosvitlana>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57215321779>

Маслак Ольга Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: oimaslak2017@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6793-4367>

Ткач Віталій Петрович – здобувач кафедри економіки, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: tkash.vitalij@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9502-3787>

UDC 338.27:339.56(477)
JEL: F43, O11, O47

Ishchenko S. V., Maslak O. I., Tkach V. P. Export-Oriented Model of Economic Development in Ukraine: A Retrospective Analysis

The aim of the article is to conduct a retrospective analysis of parameter dynamics and to identify trends in the export-oriented growth of Ukraine's national economy, as well as to determine the prerequisites for the formation of its current level of adaptability. To achieve this aim, the authors carried out a comprehensive analysis of the dynamics of macroeconomic and foreign trade indicators of Ukraine's economy in order to uncover long-term trends, internal imbalances, and structural transformations that influenced the trajectory of economic growth during 1995–2024. As a basic indicator of the national economy's development, the authors used GDP per capita and analyzed the synchrony of changes in this indicator with the per capita export volume. The authors found that the growth of macroeconomic and foreign trade indicators during the observation period was fragmented, without forming a stable long-term development trajectory under the influence of global and local crises, one of the most significant of which was initially a hidden hybrid, and later overt military aggression by the Russian Federation against Ukraine. It has been found that the negative long-term impact on the development of the Ukrainian economy is caused by its structural degradation, which is manifested in the persistent and growing dominance of raw material and low-processed product exports, as well as in the long-term trend of declining economic complexity. Based on the results of the conducted research, the authors conclude that Ukraine's export-oriented economic development model is highly unstable and systemically vulnerable, as evidenced by the large amplitude of economic fluctuations alongside the high sensitivity of macroeconomic indicators to external and internal shocks. To create the conditions for sustainable long-term growth, the authors emphasize the need to increase the technological complexity of industrial production, diversify exports by product and geography, integrate into global value chains, and foster innovation-driven development.

Keywords: export-oriented development, economic growth, economic complexity, export structure, economic adaptability.

Fig.: 12. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 24.

Ishchenko Svitlana V. – Applicant of the Department of Economics, Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University (20 Pershotravneva Str., Kremen-
chuk, 39600, Ukraine)

E-mail: svitlanaishchenko350@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5308-5445>

Researcher ID: <https://researchid.co/ishchenkosvitlana>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57215321779>

Maslak Olga I. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economics, Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University (20 Pershotrav-
neva Str., Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: oimaslak2017@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6793-4367>

Tkach Vitalii P. – Applicant of the Department of Economics, Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University (20 Pershotravneva Str., Kremenchuk,
39600, Ukraine)

E-mail: tkash.vitalij@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9502-3787>

Сучасний стан зовнішнього середовища функціонування економіки України характеризується посиленням міжнародної нестабільності, зростанням геополітичної напруженості, економічної фрагментації та поляризації світу, загостренням конкуренції за ресурси на фоні посилення глобальних кліматичних змін, підвищення епідеміологічних ризиків та інших дестабілізуючих чинників системного впливу. В умовах повномасштабної війни та зростаючої турбулентності зовнішнього середовища загострилися структурні дисбаланси існуючої моделі розвитку національної економіки, що призвело до зниження її здатності до стійкого довгострокового зростання.

Для формування наукового підґрунтя визначення шляхів подолання кризових явищ, формування актуальних стратегічних пріоритетів та підвищення рівня адаптивності національної економічної системи необхідне осмислення попередніх етапів її розвитку, дослідження реакцій на зовнішні та внутрішні шоківі збурення та процесів відновлення після дестабілізації.

Різні аспекти експортоорієнтованого розвитку національної економіки вивчали у своїх наукових працях В. Бондар, Ю. Власенко, Б. Головаш, Г. Дугінець, А. Дунська, О. Жабинець, Ю. Заволока, Н. Карасьова, Н. Кухарська, М. Мельник, Н. Синюра-Ростун, О. Тарнавська та інші. Питання формування та реалізації експортоорієнтованої стратегії розвитку економіки є достатньо широко висвітленими в наукових працях зарубіжних дослідників, а саме: Д. Бен-Девід, А. Кимхи [1], А. Гаррісон [2], Д. А. Джайлз, К. Л. Вільямс [3; 4], Н. Д. Карунаратне [5], С. Шарма [6], Т. Рід [7] та ін.

Дослідження згаданих авторів охоплюють широкий спектр наукових підходів: від класичних концепцій експортоорієнтованого розвитку як альтернативи імпортозаміщенню – до сучасних те-

орій економічної складності та розвитку економік на основі широкої диверсифікації експорту.

Але, незважаючи на широкий спектр досліджень, вітчизняними науковцями не повною мірою вивчені питання трансформації ключових параметрів експортоорієнтованого розвитку економіки України в історичній площині, що є необхідним для виявлення довготривалих тенденцій та структурних зрушень, взаємозв'язку між експортною динамікою та зростанням економіки в різні періоди розвитку.

Метою статті є проведення ретроспективного аналізу динаміки параметрів, виявлення тенденцій експортоорієнтованого зростання національної економіки України та визначення передумов формування сучасного рівня її адаптивності. Досягнення поставленої мети передбачає проведення комплексного аналізу динаміки макроекономічних і зовнішньоторговельних показників та формування висновків щодо дієвості та ефективності існуючої моделі розвитку економіки в умовах турбулентного середовища BANI-світу.

В економічній науці часто ототожнюються поняття «економічне зростання» та «економічний розвиток», хоча між ними існують певні відмінності. Так, у розділі «Britannica Money» онлайн-енциклопедії Encyclopaedia Britannica [8], присвяченому економіці, фінансам і бізнесу, зазначається, що термін «економічний розвиток» іноді використовують як синонім економічного зростання, але він є ширшим, описує не тільки кількісні, а й якісні зміни в економіці країни.

У світовій практиці під економічним зростанням розуміється стійке розширення продуктивних можливостей національних, регіональних або глобальної економік, що характеризується збільшенням реального ВВП або ВВП на душу населення

[9–11]. Тобто економічне зростання має чітке кількісне вираження.

Феліпе Пазос (F. Pazos) у [12, р. 228] визначає економічний розвиток як «збільшення виробничих потужностей і виробництва країни темпами, що перевищують зростання її населення», тобто фактично окреслює кількісні критерії, що притаманні економічному зростанню.

Ірма Адельман (I. Adelman) [13], натомість, чітко розмежовує поняття «економічний розвиток» та «економічне зростання», зазначаючи, що відмінністю економічного розвитку є те, що він поєднує:

- самопідтримуване зростання;
- структурні зміни в моделях виробництва;
- технологічну модернізацію;
- соціальну, політичну та інституційну модернізацію;
- широке покращення умов життя населення.

На сайті Адміністрації економічного розвитку Міністерства торгівлі США [14] економічний розвиток визначається як «створення умов для економічного зростання та покращення якості життя шляхом розширення можливостей окремих осіб, підприємств і громад максимально використовувати свої таланти та навички для підтримки інновацій, створення робочих місць та приватних інвестицій».

Розбіжність поглядів науковців спостерігається не тільки щодо розуміння сутності категорій «економічний розвиток» та «економічне зростання», а й щодо сукупності показників, що можуть бути використані для їх кількісного вимірювання.

Так, наприклад, А. Б. Мазур у роботі [15] зазначає, що економічний розвиток регіону не може розглядатися окремо від соціального розвитку, і наводить такий перелік показників, що характеризує рівень соціально-економічного розвитку регіонів:

- середньорічна чисельність населення;
- чисельність працівників, зайнятих у національному господарстві;
- ВВП;
- обсяг промислового виробництва;
- обсяг виробництва споживчих товарів;
- валова продукція сільського господарства;
- обсяг капітальних вкладень;
- доходи та видатки місцевих бюджетів;
- грошові доходи населення;
- обсяг роздрібного товарообігу;
- обсяг реалізації платних послуг населенню;
- обсяг експорту товарів;
- баланси основних видів промислової та сільськогосподарської продукції;
- середні ціни на основні види продукції.

Незважаючи на різноманіття індикаторів, які науковці використовують для характеристики ступеня розвитку економічних систем різного ієрархічного рівня, одним із основних загальноприйнятих макроекономічних показників, що характеризують рівень розвитку регіональних і національних економік, а також базовим критерієм оцінки економічної динаміки та результативності економічної політики є показник ВВП на душу населення. У дослідженнях економічного зростання, зокрема такого, що зумовлюється експортною орієнтацією економіки, цей показник використовується в роботах Дані Родрік (D. Rodrik) [16], Рікардо Хаусманн (R. Hausmann) [17], Цезар Ідальго, Рікардо Хаусманн (Hidalgo C. A., Hausmann R.) [18], Сенап Ілтер (S. Ilter) [19], Макс Розер (M. Roser) [10], Ліно Бригугліо (L. Brugniglio) [20] та інших науковців. Відповідно, в даному дослідженні показник ВВП на душу населення також прийнято основним критерієм оцінювання рівня економічного розвитку національної економіки.

Динаміку показника ВВП на душу населення України в період з 1995 по 2024 роки наведено в табл. 1 і проілюстровано на рис. 1.

Як свідчать наведені статистичні дані, економіка України протягом усього періоду незалежності не демонструвала стійкої траєкторії зростання. Так, у період з 1995 по 2000 роки спостерігалось системне зниження показника ВВП на душу населення України, що є відображенням наявності суттєвих диспропорцій та структурних дисфункцій економіки перехідного типу.

Періоди підвищення ВВП на душу населення України фіксувалися протягом 2000–2008, 2010–2013, 2016–2021 рр., але високий рівень вразливості внутрішньої економічної системи призводив до суттєвих відхилень від потенційної траєкторії економічного зростання під впливом глобальних і локальних шоків, що призводили до значних провалів показників розвитку економіки. Так, значне зниження показника ВВП на душу населення спостерігалось у 2009 р. як наслідок глобальної фінансової кризи; у 2014–2015 рр. – як наслідок воєнної агресії російської федерації та окупації нею Кримського півострова та частини територій Донецької та Луганської областей; у 2022 р. – як наслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Порівняльний аналіз темпів зростання ВВП на душу населення України, країн, що розвиваються, розвинених економік і світової економіки загалом (див. табл. 1) свідчить, що в деяких випадках економіка України демонструвала відносну нечутливість, або її реакція була менш чутливою порівняно зі світовими коливаннями до впливу глобаль-

Динаміка ВВП на душу населення [21]

Рік	Україна		Країни, що розвиваються		Розвинені країни		Світ	
	ВВП на душу насе- лення, \$	Ланцюго- вий темп зростання, %	ВВП на душу насе- лення, \$	Ланцюго- вий темп зростан- ня, %	ВВП на душу насе- лення, \$	Ланцюго- вий темп зростан- ня, %	ВВП на душу насе- лення, \$	Ланцюго- вий темп зростан- ня, %
1995	975,03	-	1257,86	-	20876,44	-	5435,10	-
1996	900,83	92,39	1351,63	107,46	20926,28	100,24	5473,42	100,71
1997	1022,66	113,52	1409,13	104,25	20434,19	97,65	5371,97	98,15
1998	860,94	84,19	1345,16	95,46	20382,35	99,75	5266,75	98,04
1999	654,43	76,01	1327,44	98,68	21314,15	104,57	5399,78	102,53
2000	653,29	99,82	1409,81	106,21	21625,61	101,46	5486,28	101,60
2001	800,48	122,53	1379,11	97,82	21436,90	99,13	5383,14	98,12
2002	903,01	112,81	1382,50	100,25	22333,13	104,18	5526,43	102,66
2003	1076,48	119,21	1500,15	108,51	25062,24	112,22	6119,73	110,74
2004	1400,96	130,14	1726,76	115,11	27847,47	111,11	6801,85	111,15
2005	1875,32	133,86	2008,42	116,31	29367,39	105,46	7276,25	106,97
2006	2366,48	126,19	2315,96	115,31	30979,83	105,49	7785,29	107,00
2007	3160,32	133,54	2757,92	119,08	33998,57	109,74	8668,44	111,34
2008	4017,81	127,13	3230,27	117,13	36083,49	106,13	9395,42	108,39
2009	2607,07	64,89	3149,55	97,50	33507,97	92,86	8798,67	93,65
2010	2927,76	112,30	3749,53	119,05	34996,22	104,44	9514,23	108,13
2011	3523,37	120,34	4339,25	115,73	37744,52	107,85	10450,30	109,84
2012	3803,96	107,96	4562,47	105,14	37478,12	99,29	10532,87	100,79
2013	3974,03	104,47	4767,39	104,49	37768,11	100,77	10702,52	101,61
2014	2904,03	73,08	4895,43	102,69	38225,23	101,21	10840,92	101,29
2015	1988,23	68,46	4676,77	95,53	35445,01	92,73	10123,85	93,39
2016	2046,52	102,93	4630,80	99,02	36155,41	102,00	10172,06	100,48
2017	2467,01	120,55	4973,74	107,41	37794,55	104,53	10701,48	105,20
2018	2895,24	117,36	5223,23	105,02	39903,85	105,58	11232,51	104,96
2019	3422,89	118,22	5254,37	100,60	40195,54	100,73	11266,68	100,30
2020	3505,33	102,41	5002,81	95,21	39416,60	98,06	10877,36	96,54
2021	4509,49	128,65	5822,54	116,39	44154,21	112,02	12309,78	113,17
2022	3946,26	87,51	6082,36	104,46	45339,80	102,69	12669,77	102,92
2023	4737,42	120,05	6173,96	101,51	47741,62	105,30	13092,80	103,34
2024	5054,94	106,70	6364,97	103,09	49673,97	104,05	13520,49	103,27

них шоків. В окремі ж роки, навпаки, спостерігалася надмірна чутливість національної економіки до дестабілізуючих впливів, що проявлялося в більшій амплітуді коливальних показників ВВП на душу населення, ніж у групах країн, з якими проводилося порівняння.

Так, для української економіки стали особливо відчутними наслідки фінансово-економічної кризи 1998 р., яка охопила країни Азії, Росію та

Латинську Америку, а також вплинула на розвинені економіки. Падіння ВВП на душу населення, спровоковане цією кризою та зумовлене також внутрішніми системними проблемами, тривало протягом трьох років.

На відміну ж від попередньої кризи, глобальна рецесія 2001 р., яку спричинила dot-com бульбашка, не позначилась негативно на показнику ВВП на душу населення України, який демонстрував 22,5%

ВВП на душу населення України, дол. США

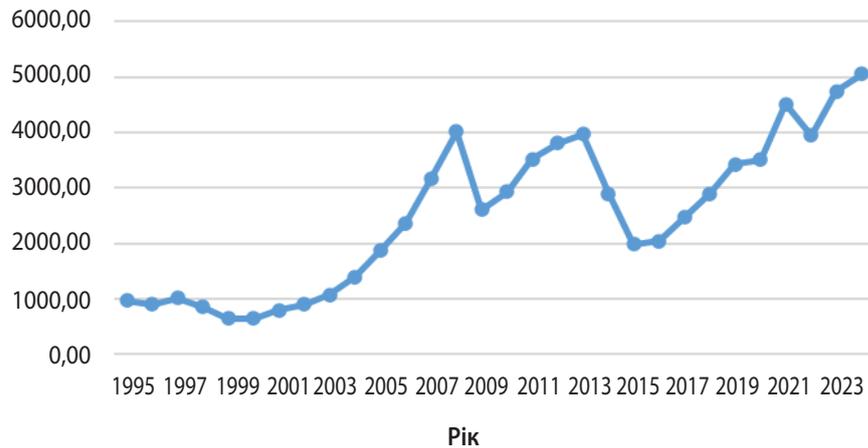

Рис. 1. Динаміка показника ВВП на душу населення України в період 1995–2024 рр., дол. США

Джерело: складено за [21].

приросту на фоні зниження світового показника на 1,9%. Певним чином у цьому випадку дався взнаки ефект низької бази після попереднього трирічного падіння показника ВВП на душу населення України. Крім того, Україна на той час практично не була інтегрована у світові фондові ринки чи міжнародні портфельні інвестиції, тому шок від обвалу ринку акцій компаній ІТ-сектора, який вразив США та країни Європи, минув для національної економіки безболісно.

Не можна оминати увагою також той факт, що позитивний вплив на динаміку показника ВВП у 2001 році здійснила висока урожайність у сільському господарстві, за рахунок чого валове виробництво зернових зросло майже вдвічі порівняно з попереднім роком. Драйвером зростання ВВП став також комплекс урядових реформ і стабілізаційних заходів, що реалізовувалися урядом Віктора Ющенка, а потім – Анатолія Кінаха, а саме: жорстка монетарна політика, зменшення бюджетного дефіциту, реструктуризація державного боргу, лібералізація підприємницької діяльності, початок проведення податкової реформи, демонополізація енергетики, стимулювання експорту, активна промислова політика, земельна реформа тощо.

Позитивну динаміку ВВП, яка спостерігалася протягом 2001–2008 років, порушила глобальна фінансова криза 2009 року, яка призвела до найглибшої рецесії світової економіки після 30-х років ХХ століття. На цю кризу економіка України відреагувала надчутливо: після восьмирічного зростання ВВП на душу населення скоротився на 35% порівняно з показником 2008 року.

Основними причинами такої надчутливості національної економіки до шокового впливу

світової фінансової кризи стала певна група чинників, серед яких в першу чергу – *високий рівень експортної орієнтації економіки з переважанням сировинного експорту*, який суттєво скоротився через зниження попиту на світових ринках і значне падіння цін на сировинні товари. Далася взнаки і висока експортна залежність національної економіки від російського ринку, доля якого перевищувала 25%, а саме, у 2009 році росія активізувала використання торговельних обмежень як інструменту економічного та політичного тиску на Україну:

- ✦ українські товари затримувалися на митниці під приводом перевірки відповідності стандартам, особливо продукція машинобудування, металургії та харчової промисловості;
- ✦ вводилися тимчасові заборони на ввезення української м'ясної, молочної, кондитерської та алкогольної продукції під приводом невідповідності санітарним нормам Росспоживнагляду;
- ✦ вводилися квоти та так звані «антидемпінгові» мита на труби великого діаметру;
- ✦ вводилися додаткові сертифікаційні вимоги до залізничної техніки українського виробництва;
- ✦ штучно уповільнювалося оформлення транзиту українських товарів до Казахстану, Білорусі, країн Центральної Азії через територію російської федерації;
- ✦ вводилися мита на українські товари з високою доданою вартістю (холодильники, запчастини, кабельну продукцію тощо);
- ✦ були введені квоти на ввезення цукру-сирцю та етилового спирту українського виробництва;

- ✦ на фоні високого рівня залежності економіки України від експорту російського газу підвищувалися ціни на газ і скорочувалися обсяги постачання.

Таким чином, можна сказати, що другим із основних факторів, що позначилися на поглибленні впливу світової фінансово-економічної кризи 2009 року на українську економіку, була *прихована агресія російської федерації*, яка намагалася утримати Україну в зоні свого економічного та політичного впливу та завадити процесам євроінтеграції з використанням засобів економічного шантажу.

Значне падіння обсягів ВВП України у 2014–2015 роках є наслідком початку воєнної агресії російської федерації та окупації нею частини української території, і хоча світова економічна нестабільність 2014–2015 років не була безпосередньо спричинена війною в Україні, воєнна агресія російської федерації підвищила рівень геополітичної невизначеності у світі, посилила фінансово-економічну турбулентність, спричинила зниження рівня інституційної довіри на ринках, насамперед в енергетичному секторі.

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну у 2022 році стало черговим шоком для національної економіки, який суттєво ускладнив умови її розвитку. Зниження показника ВВП на душу населення було не таким значним, як у 2014–2015 роках, однак слід враховувати, що на динаміку цього показника вплинуло суттєве скорочення чисельності населення України на фоні його масової міграції за межі держави через воєнні дії.

У цілому за період 1995–2024 рр. лише у 2006 році показник ВВП на душу населення України перевищував середній аналогічний показник для кра-

їн з економікою, що розвивається, в усі інші періоди – показник був нижчим, ніж у зазначеної групи країн, не кажучи вже про колосальний відрив від показника розвинених економік світу (рис. 2).

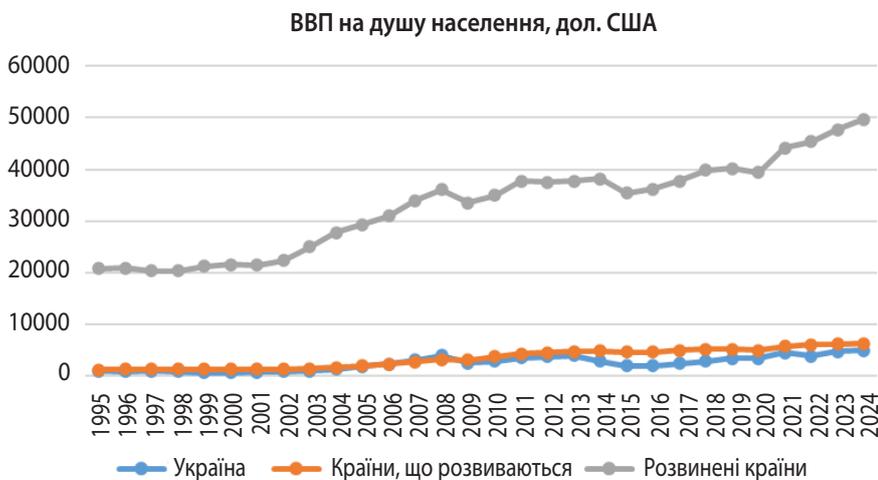
Глобальні та локальні шоки позначалися не лише на показнику ВВП, а й на обсягах українського експорту (рис. 3), для якого особливо впливовими стали світова фінансово-економічна криза 2009 р., воєнна агресія російської федерації у 2014 р. і повномасштабне вторгнення у 2022 р.

Українська економіка зазнала істотних негативних наслідків спочатку від гібридної, а згодом і від відкритої воєнної агресії з боку російської федерації – держави, яка протягом тривалого періоду була одним із основних стратегічних партнерів у зовнішньоекономічних відносинах і ключовим експортером української продукції. Так, протягом 2001–2013 років частка експорту української продукції на російський ринок складала близько 20–25% загального обсягу вітчизняного експорту (рис. 4).

Вторгнення та подальша окупація російською федерацією Кримського півострова та частини Донецької та Луганської областей у 2014 році спричинили структурний обвал українського промислового експорту, значна частка якого припадала на російський ринок.

Водночас ці події стали переломним етапом, після якого вперше за тривалий період часу Україна позбавилась важелів економічного тиску з боку російської федерації та змінила стратегічні орієнтири географії експорту з пострадянського простору на розвинені країни Європи (рис. 5).

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну у 2022 році призвело до значного скорочен-

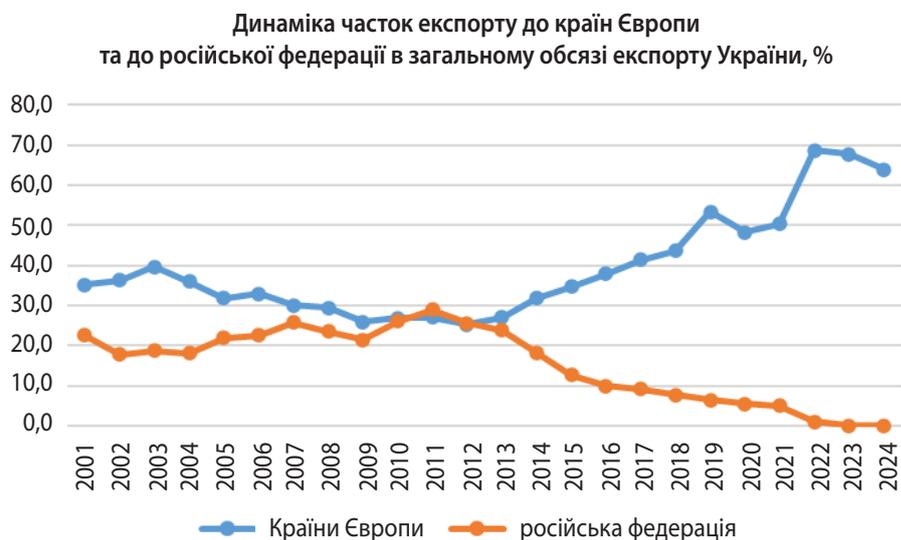
Рис. 2. Порівняльна динаміка показника ВВП на душу населення України, країн, що розвиваються, та розвинених країн світу протягом 1995–2024 рр., дол. США

Джерело: складено за [21].

Рис. 3. Динаміка показника обсягу експорту на душу населення України в 1995–2024 рр., дол. США

Джерело: складено за [21].

Рис. 4. Динаміка часток експорту до країн Європи та до російської федерації в загальному обсязі експорту України, %

Джерело: складено за даними [22].

ня обсягів експорту. Основними чинниками цього стали захоплення або фізичне руйнування об'єктів транспортної інфраструктури, блокування українських морських портів, руйнування або захоплення промислових активів українських підприємств-експортерів, вимушена логістична переорієнтація на сухопутні експортні маршрути тощо.

Порівняння показника обсягу експорту на душу населення України з аналогічними показниками країн з економікою, що розвивається, та розвинених країн світу (рис. 6), свідчить, що протягом 1995–2013 рр. обсяги експорту України в розрахунку на душу населення майже

не перевищували середнього показника країн, що розвиваються, за виключенням 2008 р., а після початку воєнної агресії російської федерації у 2014 р. стали суттєво нижчими.

Траєкторія зміни темпів зростання ВВП та обсягів експорту на душу населення України (рис. 7), яка демонструє візуальну синхронність, свідчить про наявність спільних детермінант і можливу наявність зв'язку між цими показниками, проте ця гіпотеза потребує статистичної перевірки, що буде проведена в подальших дослідженнях.

Протягом всього періоду незалежності України відбувалися не тільки значні кількісні коливання обсягів експорту, але й значні зміни в його

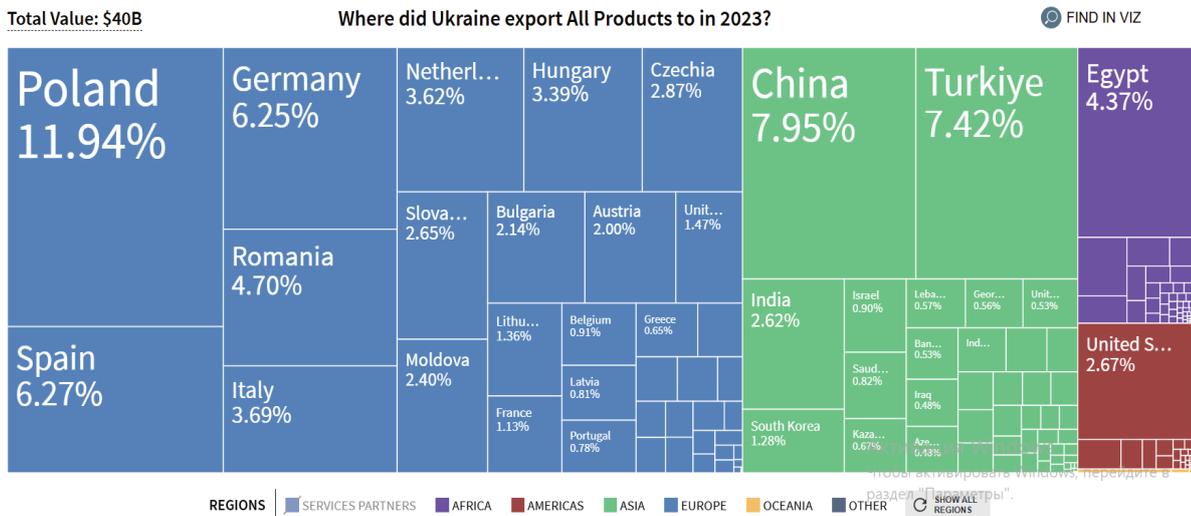
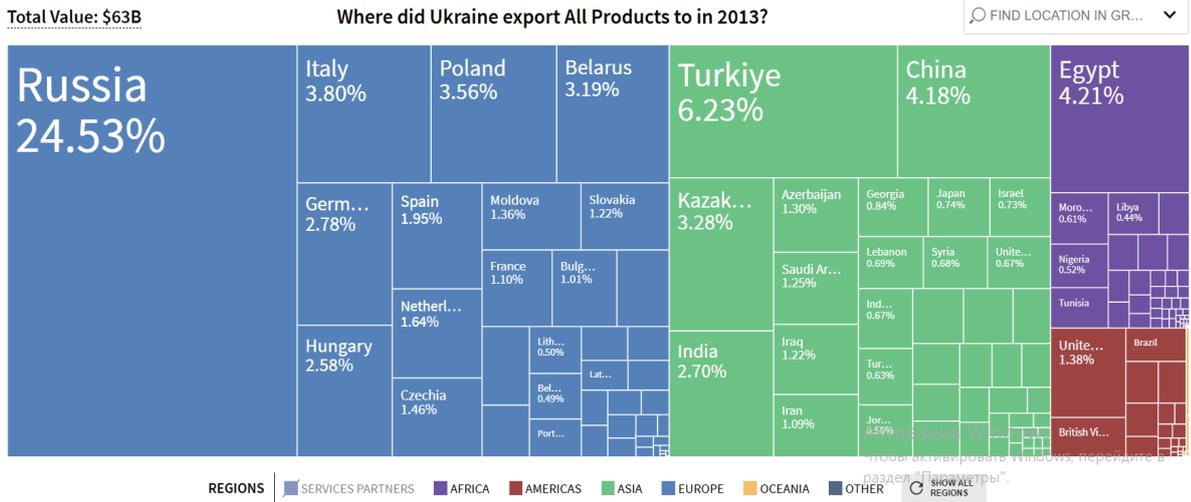

Рис. 5. Зміни географічної структури експорту України у 2023 р. порівняно з 2013 р.

Джерело: згенеровано з використанням [23].

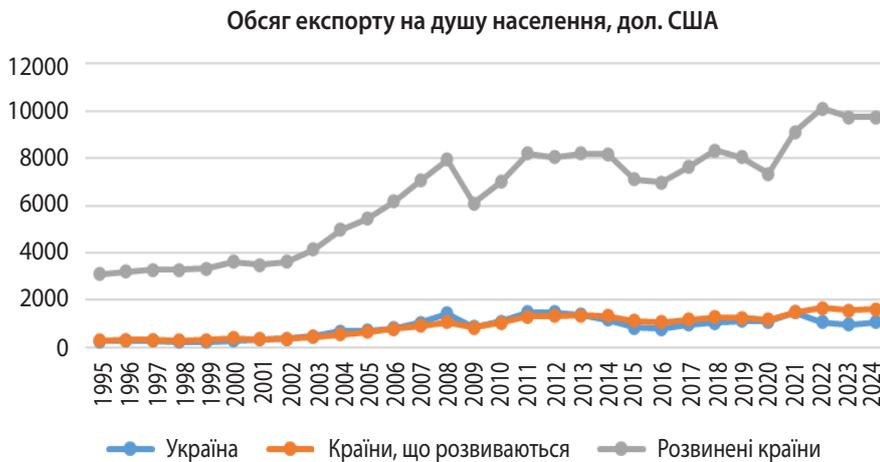

Рис. 6. Порівняльна динаміка обсягу експорту на душу населення України, країн, що розвиваються, та розвинених країн світу протягом 1995–2024 рр., дол. США

Джерело: складено за [21].

Траєкторії зміни темпів зростання ВВП та обсягу експорту на душу населення України

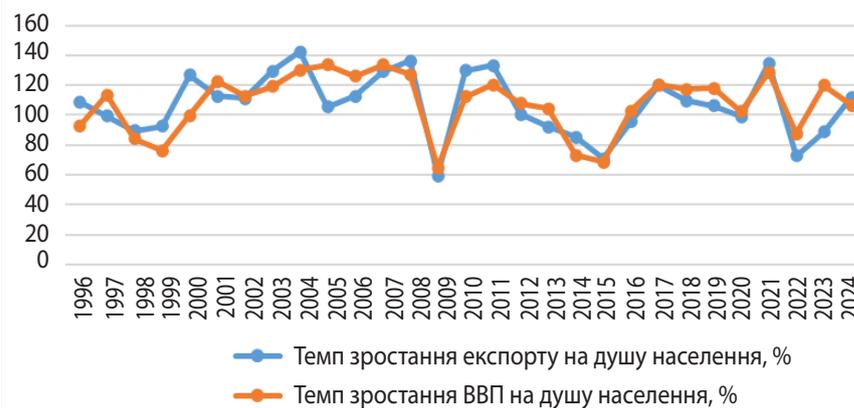

Рис. 7. Траєкторії зміни темпів зростання показників ВВП та обсягу експорту на душу населення України у 1996–2024 рр.

Джерело: авторська розробка на основі даних [21].

структурі, і ці зміни загалом не можна назвати позитивними.

До 2019 р. основну частку українського експорту складала продукція гірничо-металургійного комплексу, хоча її питома вага в загальному обсязі експорту поступово скорочувалася.

З 2012 року в обсязі експорту спостерігається різке зростання частки продуктів рослинного походження, з яких понад 20% в останні роки припадає на експорт зернових культур.

З 2016 року третю позицію за часткою в структурі експорту посідають жири та олії тваринного і рослинного походження за рахунок нарощування обсягів експорту соняшникової олії, за обсягами виробництва та експорту якої Україна увійшла до числа світових лідерів.

У цілому товарну структуру українського експорту негативно характеризує той факт, що протягом досліджуваного періоду структурні зміни характеризуються зростанням частки сільськогосподарської продукції, сировини та промислової продукції низького ступеня обробки, сукупна частка яких у загальному обсязі експорту зростає за період з 2002 по 2024 рр. із 65% до 73% (рис. 8).

У той час, коли провідні економіки світу активно розвивають виробництво продукції галузей п'ятого та опановують виробництво продукції шостого технологічних укладів, нарощуючи обсяги експорту високотехнологічної продукції, в Україні спостерігається протилежна тенденція: частка продукції галузей третього та четвертого технологічних укладів у структурі українського експорту скорочується на користь сировини та сільськогосподарської продукції, тоді як приріст обсягів експорту

продукції галузей п'ятого технологічного укладу, питома вага якої і без того мізерна, взагалі практично відсутній (рис. 9, рис. 10).

Аналіз структури українського експорту за технологічною класифікацією (*Lalls technological classification of exports*) (див. рис. 10) свідчить, що якщо в 1995 р. частка експорту високотехнологічних виробництв складала 3,74% загального обсягу експорту товарів, то станом на 2024 р. ця частка скоротилася до 2,29%, питома вага експорту середньотехнологічних виробництв зменшилася з 32,6% до 13%, а питома вага низькотехнологічного експорту зменшилась з 22,1% до 9,3%. Натомість приріст частки сировинного експорту за цей період склав +28,9%, а приріст експорту продукції ресурсних виробництв становив +5,8%.

Подібна динаміка структури українського експорту свідчить про поглиблення технологічного відставання та посилення сировинної орієнтації національної економіки, зниження технологічної складності експортного сектора та обмеження потенціалу експортоорієнтованого економічного зростання.

Погіршення структури українського експорту за рівнем технологічної складності є індикатором послаблення інноваційного потенціалу, втрати позицій у глобальному просторі виробничих знань і поступової деградації виробничо-технологічної бази промисловості, що негативно позначається на рівні економічної складності національної економіки.

Економічна складність за своєю сутністю є інтегральною характеристикою національної економіки, що відображає рівень накопичених у країні виробничих знань і технологічних компетенцій, що формують здатність до створення та експорту

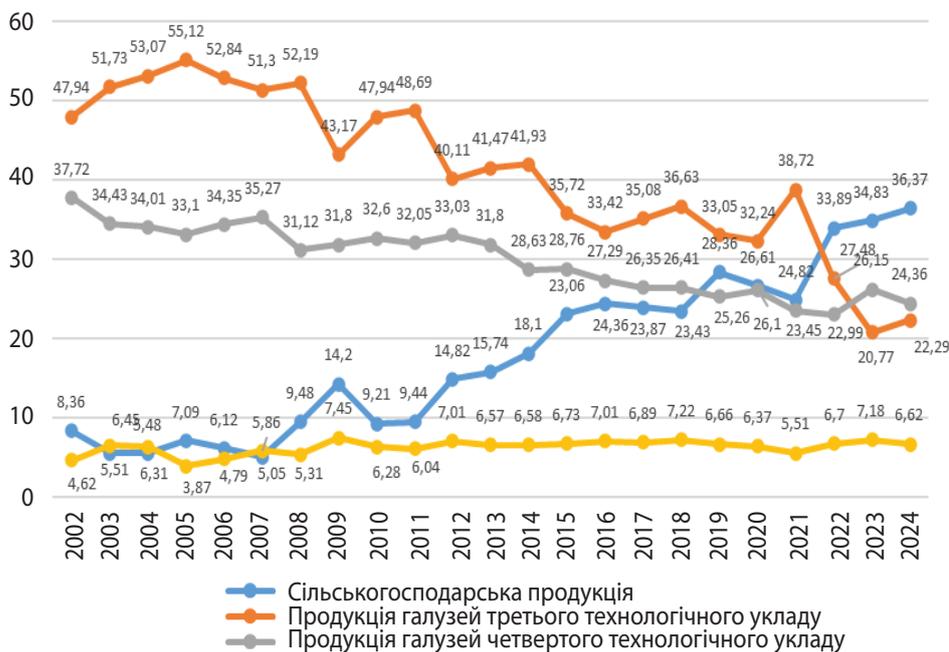
Динаміка питомої ваги сировини, сільськогосподарської продукції та промислової продукції низького ступеня обробки в структурі експорту України, %

Рис. 8. Динаміка питомої ваги сировини, сільськогосподарської продукції та промислової продукції низького ступеня обробки в структурі експорту України, %

Джерело: авторська розробка на основі даних [21].

Динаміка питомої ваги продукції галузей різних технологічних укладів у структурі експорту України, %

Рис. 9. Динаміка питомої ваги продукції за технологічними укладами в структурі експорту України, %

Джерело: авторська розробка на основі даних [22].

широкого портфеля продукції з високою доданою вартістю. Економічна складність відображає різноманітність та унікальність виробничої структури економіки країни та є індикатором рівня розвитку потенціалу економічного зростання.

На сьогодні існує два основні підходи до визначення індексу економічної складності економіки: за версією Лабораторії зростання Гарвардського університету та за версією Обсерваторії економічної складності. Динаміку індексу економічної

Зміни у структурі експорту України за технологічною класифікацією
(Lalls technological classification of exports)

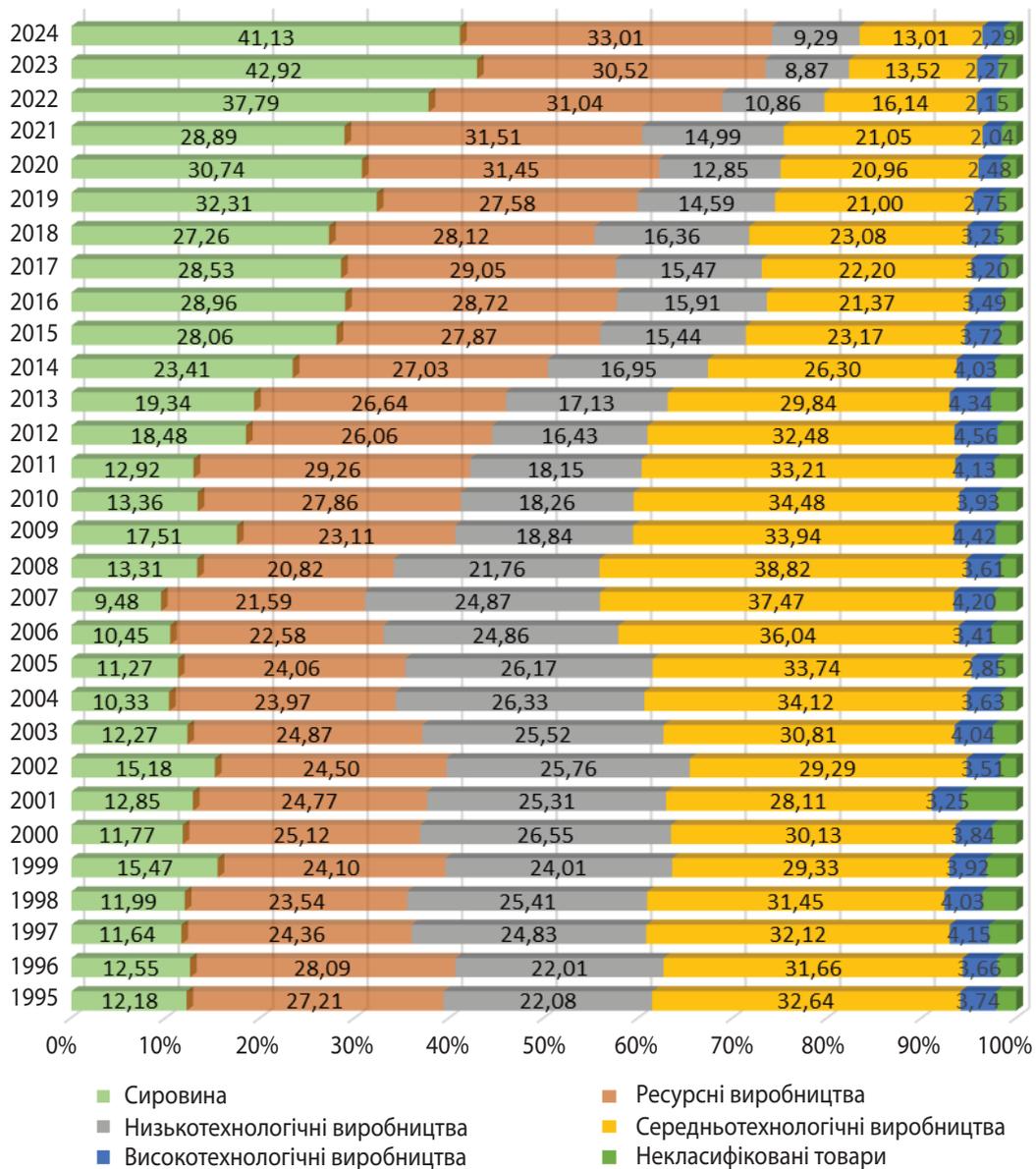

Рис. 10. Зміни в структурі експорту України за технологічною класифікацією
(Lalls technological classification of exports)

Джерело: сформовано на основі [21].

складності економіки України за версією обох цих інституцій проілюстровано на *рис. 11*.

Дані *рис. 11* свідчать, що хоча абсолютні значення показників різняться залежно від застосованої методики та товарної класифікації, всі три графіки мають стійку низхідну динаміку, що свідчить про узгоджений тренд зниження рівня економічної складності національної економіки України. Подібна динаміка є наслідком системного довгострокового спрощення технологічної структури українського експорту.

Порівняльну динаміку індексу економічної складності економіки України з аналогічними показниками країн Балтії, Польщі, Румунії та Хорватії можна простежити на *рис. 12*.

На *рис. 12* можна побачити істотну різницю в тенденціях зміни рівня економічної складності порівнюваних економік. Так, якщо для країн Східної Європи та Балтії характерною є висхідна динаміка індексу економічної складності економіки, а у випадку Польщі – стабільно висока динаміка показника, то українська економіка демонструє

Динаміка індексів економічної складності економіки України за версією The Growth Lab at Harvard University та The Observatory of Economic Complexity

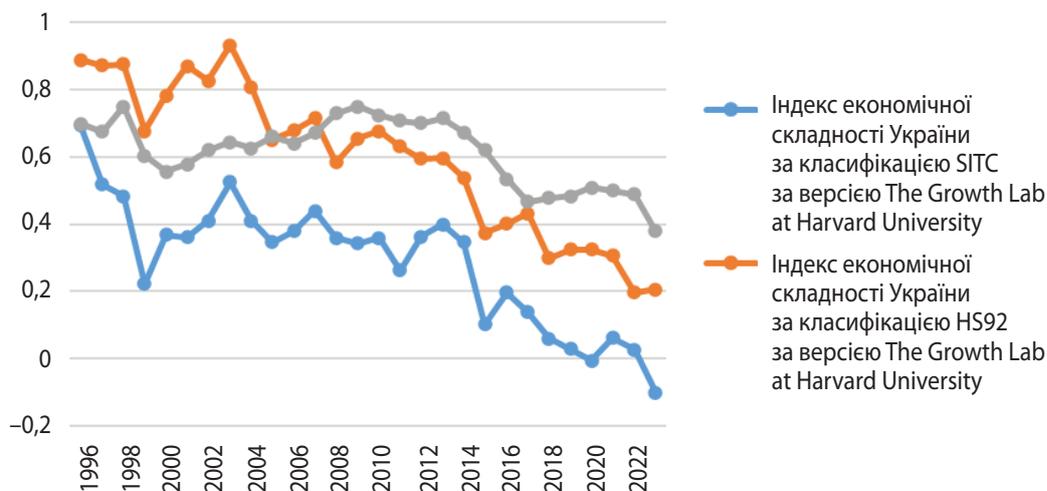

Рис. 11. Динаміка індексів економічної складності економіки України за версією The Growth Lab at Harvard University та The Observatory of Economic Complexity

Джерело: складено за [23; 24].

Динаміка індексів економічної складності економіки України порівняно з країнами Балтії, Польщею, Румунією та Хорватією за класифікацією SITC

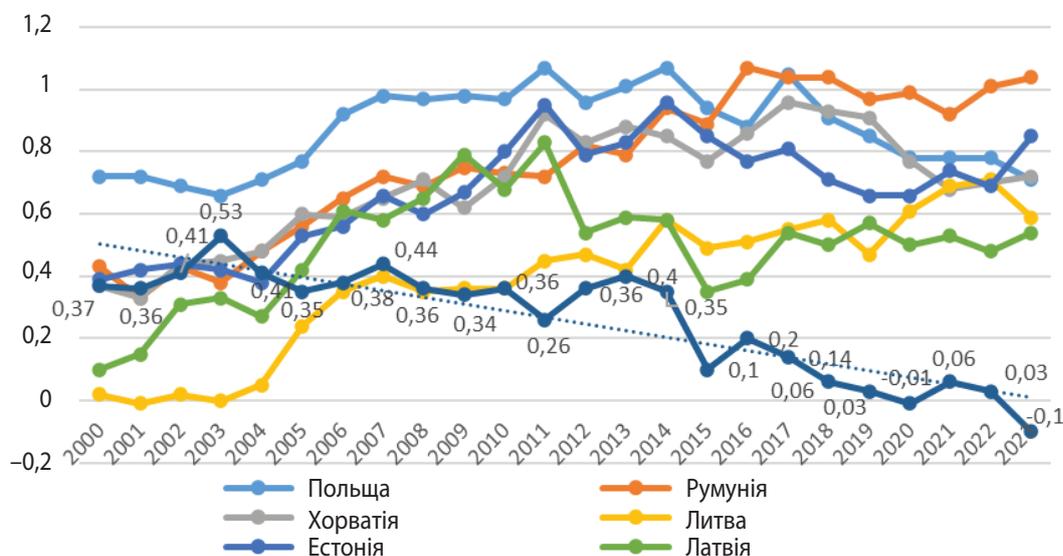

Рис. 12. Динаміка індексів економічної складності економіки України порівняно з країнами Балтії, Польщею, Румунією та Хорватією за класифікацією SITC

Джерело: складено за [23].

протилежну тенденцію довгострокового зниження індексу економічної складності, що особливо різко проявляється після 2014 року.

Подібна порівняльна динаміка є наслідком того, що в той час, як країни Східної Європи та Балтії після розпаду Радянського Союзу активно

проводили модернізацію та підвищували технологічний рівень промисловості, поглиблювали технологічну диверсифікацію власних економік, інтегрувались в глобальні ланцюги доданої вартості, українська економіка структурно спрощувалася, посилювала свою сировинну орієнтацію, що в кін-

цевому підсумку призводило до поступової втрати технологічних компетенцій і виробничих знань. За період з 1996 по 2023 рр. Україна змістилася в рейтингу країн за рівнем економічної складності економіки за класифікацією SITC за версією Лабораторії зростання Гарвардського університету з 33 на 63 місце.

Властива Україні модель економічного розвитку, орієнтована на зростання сировинного експорту, є системно вразливою, оскільки великою мірою залежить від кон'юнктури вразливих сировинних ринків, концентрує економічну активність у вузькому колі галузей економіки з низькою доданою вартістю, обмежує можливості технологічного розвитку та структурної модернізації, стимулюючи використання застарілих технологій. За таких умов економіка втрачає здатність до генерації складних знань і формування високотехнологічних кластерів, суб'єкти економічної діяльності знижують інноваційну активність через відсутність мотивації, гальмується науково-технічний розвиток і знижується стратегічна стійкість економічної системи.

Зниження індексу економічної складності економіки негативно позначилося і на сукупних позиціях України на глобальному ринку, де вона поступово втрачала частку на ринках більш складної продукції та збільшувала частку на ринку сільськогосподарських товарів.

ВИСНОВКИ

На підставі отриманих результатів проведеного ретроспективного аналізу динаміки макро-економічних показників України можна стверджувати, що тенденції економічного розвитку національної економіки не є задовільними. Траєкторія зростання економіки не є стійкою та характеризується високою амплітудою коливань. Економіка має явні ознаки структурної деградації, високої вразливості та чутливості до внутрішніх і зовнішніх шоків.

Отримані результати дослідження засвідчують необхідність запровадження нової моделі експортоорієнтованого розвитку національної економіки, орієнтованої на підвищення рівня технологічної складності промислового виробництва, продуктову та географічну диверсифікацію експорту, інтеграцію у глобальні ланцюги створення доданої вартості та інноваційний розвиток. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ben-David D., Kimhi A. Trade and the rate of income convergence. *NBER Working Paper*. No. 7642. Cam-

- bridge, MA : National Bureau of Economic Research, 2000.
DOI: <https://doi.org/10.3386/w7642>
2. Harrison A. Globalization and Poverty. *NBER Working Paper*. No. 12347. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 2006.
DOI: <https://doi.org/10.3386/w12347>
3. Giles J. A., Williams C. L. Export-led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Noncausality Results. Part 1. *Econometrics Working Paper*. University of Victoria. January 2000. URL: https://www.uvic.ca/socialsciences/economics/_assets/docs/econometrics/ewp0001.pdf
4. Giles J. A., Williams C. L. Export-led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Noncausality Results. Part 2. *Econometrics Working Paper*. University of Victoria. January 2000. URL: https://www.uvic.ca/socialsciences/economics/_assets/docs/econometrics/ewp0002.pdf
5. Karunaratne N. D. Export oriented industrialization strategies. *Intereconomics*. 1980. Vol. 15. Iss. 5. P. 217–223.
DOI: <https://doi.org/10.1007/BF02924575>
6. Sharma S. On Exports and Economic Growth: Revisiting Export-Led Growth Hypothesis Including North–South Divide. *SEISENSE Journal of Management*. 2022. Vol. 5. No. 1. P. 31–48.
DOI: <https://doi.org/10.33215/sjom.v5i1.733>
7. Reed T. Export-Led Industrial Policy for Developing Countries: Is There a Way to Pick Winners? *Policy Research Working Paper*. No. 10902. Washington, DC : World Bank Group, Development Research Group, 2024. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/26a750d3-113f-41e1-8a4d-0498f59dd253/content>
8. Myint H., Krueger A. O. Economic development. *Britannica Money*. URL: <https://www.britannica.com/money/economic-development>
9. Metadata glossary. *World World Bank Group*. URL: <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/statistical-capacity-indicators/series/5.51.01.10.gdp>
10. Roser M. What is economic growth? And why is it so important? *Our World in Data*. May 13, 2021. URL: <https://ourworldindata.org/what-is-economic-growth>
11. Callen T. Gross Domestic Product: an Economy's All. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/Series/Back-to-Basics/gross-domestic-product-GDP>
12. Pazos F. Economic Development and Financial Stability. *IMF Economic Review*. 1953. Vol. 3. No. 2. P. 228–253
DOI: <https://doi.org/10.2307/3866232>
13. Adelman I. Fifty Years of Economic Development: What Have We Learned? Washington, DC : World Bank Group, 2000. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/625131468761704307/pdf/28737.pdf>
14. Economic Development Glossary. *EDA*. U.S. URL: <https://www.eda.gov/about/economic-development-glossary>

15. Мазур А. Б. Узагальнення та аналіз показників економічного розвитку регіонів України. *Бізнес Інформ*. 2018. № 5. С. 80–85. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-5_0-pages-80_85.pdf
16. Rodrik D. Growth Strategies. *NBER Working Paper*. No. w10050. October 2003. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 2003. URL: <https://ssrn.com/abstract=461371>
17. Hausmann R. Export-led Growth. *Growth Lab Working Papers*. No. 231. Cambridge, MA : Harvard Growth Lab, 2024. URL: <https://ideas.repec.org/p/ghl/wpfacu/231.html>
18. Hidalgo C. A., Hausmann R. The building blocks of economic complexity. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2009. Vol. 106. No. 26. P. 10570–10575. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.0900943106>
19. Ilter C. What Economic and Social Factors Affect GDP Per Capita: A Study on 40 Countries. *Journal of Global Strategic Management*. 2017. Vol. 11. No. 2. P. 51–62. DOI: <https://doi.org/10.20460/JGSM.2018.252>
20. Briguglio L., Cordina G., Bugeja S., Farrugia N. Conceptualizing and measuring economic resilience. Msida : University of Malta, 2006. URL: https://www.um.edu.mt/__data/assets/pdf_file/0013/44122/resilience_index.pdf
21. UNCTADstat Data Centre. *UN Trade and Development*. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/>
22. Державний комітет статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
23. The Atlas of Economic Complexity. *Harvard Kennedy School*. URL: <https://atlas.hks.harvard.edu/>
24. Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world/en>
- Giles J. A. & Williams C. L. Export-led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Noncausality Results. Part 2. *University of Victoria*. https://www.uvic.ca/socialsciences/economics/_assets/docs/econometrics/ewp0002.pdf
- Harrison A. (2006). Globalization and Poverty. *National Bureau of Economic Research*, 12347. <https://doi.org/10.3386/w12347>
- Harvard Kennedy School. The Atlas of Economic Complexity. *Harvard Kennedy School*. <https://atlas.hks.harvard.edu/>
- Hausmann R. (2024). Export-led Growth. *Harvard Growth Lab*. <https://ideas.repec.org/p/ghl/wpfacu/231.html>
- Hidalgo C. A. & Hausmann R. (2009). The building blocks of economic complexity. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 26(106), 10570–10575. <https://doi.org/10.1073/pnas.0900943106>
- Ilter C. (2017). What Economic and Social Factors Affect GDP Per Capita: A Study on 40 Countries. *Journal of Global Strategic Management*, 2(11), 51–62. <https://doi.org/10.20460/JGSM.2018.252>
- Karunaratne N. D. (1980). Export oriented industrialization strategies. *Intereconomics*, 5(15), 217–223. <https://doi.org/10.1007/BF02924575>
- Mazur A. B. (2018). Uzahalnennia ta analiz pokaznykiv ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Generalization and analysis of indicators of economic development of regions of Ukraine]. *Biznes Inform*, 5, 80–85. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-5_0-pages-80_85.pdf
- Myint H. & Krueger A. O. Economic development. *Britannica Money*. <https://www.britannica.com/money/economic-development>
- OEC. *Observatory of Economic Complexity*. <https://oec.world/en>
- Pazos F. (1953). Economic Development and Financial Stability. *IMF Economic Review*, 2(3), 228–253. <https://doi.org/10.2307/3866232>
- Reed T. (2024). Export-Led Industrial Policy for Developing Countries: Is There a Way to Pick Winners? *World Bank Group, Development Research Group*. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/26a750d3-113f-41e1-8a4d-0498f59dd253/content>
- Rodrik D. Growth Strategies. *National Bureau of Economic Research*. <https://ssrn.com/abstract=461371>
- Roser M. (2021, May 13). What is economic growth? And why is it so important? *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/what-is-economic-growth>
- Sharma S. (2022). On Exports and Economic Growth: Revisiting Export-Led Growth Hypothesis Including North–South Divide. *SEISENSE Journal of Management*, 1(5), 31–48. <https://doi.org/10.33215/sjom.v5i1.733>
- UN Trade and Development. *UNCTADstat Data Centre*. <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/>
- World Bank Group. *Metadata glossary*. <https://data-bank.worldbank.org/metadataglossary/statistical-capacity-indicators/series/5.51.01.10.gdp>

Стаття надійшла до редакції / Received: 02.12.2025.
Статтю прийнято до публікації / Accepted: 20.12.2025